

Lenin om Tolstoj

Lev Tolstoj som den russiske revolutions spejl¹

At sætte den store kunstners navn sammen med revolutionen, som han tydeligt nok ikke forstod, som han tydeligt nok tog afstand fra, kan ved første blik synes ejendommeligt og kunstigt. Man kan vel ikke kalde det et spejl, der åbenlyst ikke genspejler et fænomen korrekt? Vor revolution er imidlertid et yderst kompliceret fænomen; blandt de masser, der umiddelbart skabte og tog del i revolutionen er der mange sociale elementer, som ligeledes tydeligt nok ikke forstod hvad der foregik, som ligeledes tog afstand fra de aktuelle historiske opgaver, som begivenhedernes gang stillede dem overfor. Og hvis vi har med en virkelig stor kunstner at gøre, så må han i sine værker have genspejlet i hvert fald nogle af revolutionens væsentlige sider.

Den legale russiske presse, der er overfyldt af artikler, breve og notitser i anledning af Tolstofs 80-års jubilæum, interesserer sig mindst af alt for en analyse af hans værker anskuet ud fra karakteren af den russiske revolution og dens drivkræfter. Hele denne presse er overfyldt til det kvalmende med hykleri, hykleri af to slags: det officielle og det liberale. Det første er det grove hykleri hos de bestikkelige bladsmørere, som man igår påbød at drive klapjagt på L. Tolstoj, og idag at opsnuse hans patriotisme og anstrenge sig for at bevare skinnet overfor Europa. Hvad man betaler bladsmørere af den slags for deres skrivelser, det ved enhver, og de formår ikke at bedrage nogen. Langt mere raffineret og derfor langt mere skadeligt og farligt er det liberale hykleri. At dømme efter hvad d'herrer Balalaikin² fra Kadetpartiet³ skriver i Reč⁴ er deres sympati for Tolstoj den mest omfattende, den mest brændende. I virkeligheden er den beregnende deklamation og de bombastiske fraser om »den store Gudsøger«⁵ ét gennemført bedrag, for den russiske liberale tror lige så lidt på Tolstojs Gud som han sympatiserer med Tolstojs kritik af det bestående system. Han klæber til det populære navn for at forøge den smule politisk kapital han har, for at spille rollen som leder af hele den nationale opposition, han anstrenger sig for med frasernes torden og knitren at *overdøve* behovet for et direkte og klart svar på spørgsmålet: hvad skyldes de skrigende modsigelser i »tolstojanismen«, hvilke mangler og svagheder i vor revolution udtrykker de?

Modsigelserne i Tolstojs værker, anskuelse, lære, skole er virkelig skrigende. På den ene side den geniale kunstner, der ikke blot har frembragt uforlig-

nelige billeder af det russiske liv, men også førsteklases bidrag til verdenslitteraturen. På den anden side - godsejeren, narren i Kristus. På den ene side den bemærkelsesværdigt stærke, umiddelbare og oprigtige protest mod samfundets løgn og bedrag - på den anden side »tolstojaneren«, d.v.s. den affældige hysteriske svækling, den såkaldte russiske intellektuelle, der offentligt slår sig for brystet og siger: »Jeg er slet, jeg er ækel, men jeg beskæftiger mig med moralsk selvfuldkommengørelse; jeg spiser ikke mere kød, jeg ernærer mig nu af riskoteletter«. På den ene side den skånselsløse kritik af den kapitalistiske udbytning, afsløringen af regeringens vold, retsvæsenets og statsforvaltningens komedie, blotlæggelsen af de dybe modsigelser mellem den voksende rigdom og civilisationens erobringer og de arbejdende massers voksende fattigdom, forvildelse og lidelser; på den anden side den naragtige prædiken om »ikke at sætte sig op mod det onde« med vold. På den ene side den mest nøgterne realisme, hver eneste maske rives af; på den anden side prædiken af en af de modbydeligste ting, der findes på jorden, nemlig religionen, bestræbelsen på at erstatte statens præster med den moralske overbevisnings præster d.v.s. dyrkelsen af det mest raffinerede og derfor særligt afskyelige præstevælde. I sandhed:

Du er både fattig og frodig,

Du er både mægtig og magtesløs

- Moder Rusland!⁵

At Tolstoj i kraft af sådanne modsigelser ikke kunne nå til absolut forståelse af hverken arbejderbevægelsen og dens rolle i kampen for socialisme eller den russiske revolution, det er i sig selv indlysende. Modsigelserne i Tolstojs anskuelser og lære er imidlertid ikke tilfældige, men udtrykker de modsigelsesfyldte betingelser for det russiske liv i sidste trediedel af det 19. århundrede. Den patriarkalske landsby, der igår havde befriet sig for livegenskabet, var bogstavelig talt overladt kapitalen og statskassen til fuldstændig udplyndring. Bondebedriftens og bondelivets gamle grundpiller, grundpiller der faktisk havde holdt sig i århundreder, blev nedbrudt med usædvanlig hast. Og modsigelserne i Tolstojs anskuelser bør ikke vurderes ud fra den nutidige arbejderbevægelse og den nutidige socialismes synsvinkel (en sådan vurdering er selvfølgelig nødvendig, men den er utilstrækkelig), men ud fra synsvinklen: den protest mod den frembrydende kapitalisme, mod at masserne blev brandskattet og berøvet deres jord, som måtte fødes i den patriarkalske russiske landsby. Tolstoj er latterlig som profeten der har opdaget nye opskrifter til menneskehedens frelse - og helt miserable er derfor de udenlandske og russiske »tolstojanere«, som ønsker at forvandle lige netop den allersvageste side af hans lære til et dogme. Tolstoj er stor som talerør for de ideer og stemninger, som dannedes blandt millioner af russiske bønder i tiden op mod den borgerlige revolutions frembrud i Rusland. Tolstoj er original, for summen af hans anskuelser, taget som et hele, udtrykker lige netop særegenhederne ved vor revolution som en borgerlig *bonde*-revolution. Fra denne synsvinkel bliver modsigelserne i Tolstojs anskuelser virkelig et spejl for de modsigelsesfyldte betingelser for bøndernes historiske virke i vor

revolution. På den ene side havde århundreder under livegenskabets åg og nogle tiår med forceret udplyndring efter reformerne ophobet bjerge af had, harme og fortvivlet beslutsomhed. Trangen til at jævne såvel statskirken som godsejerne og godsejerregeringen med jorden, tilintetgøre alle gamle former og regler for jordbesiddelse, rydde jorden, i stedet for politi- og klassestaten at skabe de frie og ligeberettigede småbønders fællesskab - denne trang går som en rød tråd gennem hvert af bøndernes historiske skridt i vor revolution, og det er hævet over tvivl at idéindholdet i Tolstojs skrifter langt bedre svarer til denne stræben hos bønderne end til den abstrakte »kristne anarkisme«, som hans »system« af anskuelser undertiden vurderes.

På den anden side forholdt bønderne sig, idet de stræbte mod nye former for fællesskab, meget ubevidst, patriarkalsk, naragtigt til hvordan dette fællesskab skulle være, hvilken kamp der var nødvendig for at tilkæmpe sig friheden, hvilke ledere de kunne have i denne kamp, hvordan bourgeoisiet og den borgerlige intelligencia forholder sig til bonderevolutionens interesser, hvorfor den voldelige omstyrning af carmagten var nødvendig for at tilintetgøre godsejernes jordbesiddelse. Hele bøndernes tidligere liv havde lært dem at hade herremanden og embedsmanden, men det havde ikke lært dem og kunne ikke lære dem hvor de skulle søge svar på alle disse spørgsmål. I vor revolution var det en mindre del af bønderne der virkelig kæmpede og i nogen grad organiserede sig med dette formål, og kun en ganske lille del rejste sig med gevær i hånd for at udlette sine fjender, tilintetgøre carens tjenere og godsejernes beskyttere. Størstedelen af bønderne græd og bad, ræsonnerede og drømte, skrev bønskrifter og udsendte »talsmænd« - ganske i Lev Nikolaevič Tolstojs ånd! Og den tolstojske afholdenhed fra politik, den tolstojske undsigelse af politik, manglen på interesse og forståelse for den, udvirkede, som det altid sker i slige tilfælde, at kun et mindretal fulgte det bevidste og revolutionære proletariat, mens flertallet var et bytte for de principløse, spytslikkende borgerlige intellektuelle, som under betegnelsen Kadetter løb fra Trudovikernes⁶ møde til Stolypins entré, tiggede, forhandlede, forligede sig, lovede at forlige - indtil de blev jaget ud med et spark fra en soldaterstøvle. Tolstojs ideer er et spejl for vort bondeoprørs svagheder og mangler, en genspejling af den patriarkalske landsbys blødagtighed og »den lille foretagsomme bondes« hårdhuedede fejhed.

Tag soldateropstandene i 1905 - 1906. Disse forkæmpere for vor revolution er i deres sociale sammensætning dels bønder, dels proletarer. De sidste er i mindretal. Derfor viser bevægelsen i hærene end ikke tilnærmelsesvis en sådan alrussisk sammensvejsethed, en sådan partibevidsthed, som blev lagt for dagen af proletariatet, der netop som på et vink var blevet socialdemokratisk. På den anden side er det en fejltagelse at tro, at grunden til soldateropstandenes fiasko var mangel på ledere fra officerkorpset. Tværtimod aftegnede revolutionens kolossale fremskridt siden Narodnaja voljas⁷ dage sig netop i det forhold at den »grå hob« greb til våben mod overkommandoen, og det var denne selvstændighed der i den grad skræmte de liberale godsejere og den liberale officerstand. Soldaten var fuld af sympati for bøndernes

sag; hans øjne flammede alene ved omtale af jorden. Flere gange gik magten i hæren over i soldatermassernes hænder - men en beslutsom udnyttelse af denne magt fandt næsten ikke sted; soldaterne vaklede; efter et par dage, undertiden efter et par timer, når de havde slået en eller anden forhadet officer ihjel, befriede de de øvrige fra arresten, gik i forhandlinger med magthaverne og udsatte sig derefter for nedskydning, blottede sig for riset, spændte sig påny for åget - ganske i Lev Nikolaevič Tolstojs ånd!

Tolstoj genspejlede det oppiskede had, den modnende trang til en bedre fremtid, ønsket om at befri sig fra fortiden - og drømmeriets umodenhed, den manglende politiske opdragelse, den revolutionære blødgøthed. De historisk-økonomiske betingelser forklarer både nødvendigheden af at massernes revolutionære kamp opstod og det forhold at de var uforberedte på kampen, den tolstojske ikke sætten sig op mod det onde med vold, der var den alvorligste grund til den første revolutionære kampagnes nederlag.

Man siger at slagne hære er lærenemme. Sammenligningen mellem revolutionære klasser og hære er selvfølgelig kun sand i meget begrænset forstand. Kapitalismens udvikling ændrer og tilspidser fra time til time de betingelser, som udæskede millioner af bønder - sammensvejsede af had til de godsejere der hænger ved livegenskabet og til deres regering - til revolutionær-demokratisk kamp. Blandt bønderne selv fortrænger udvekslingens vækst, markedets herredømme og pengenes magt, mere og mere de patriarkalske gamle dage og den patriarkalske tolstojske ideologi. Men ét resultat af revolutionens første år og de første nederlag i massernes revolutionære kampe er uomtvisteligt: det er det dødelige slag, der er rettet mod massernes tidligere slaphed og træghed. Demarkationslinierne er blevet skarper. Klasser og partier er blevet afmærket. Under Stolypins lektioners hammer, under de revolutionære socialdemokraters urokkelige, konsekvente agitation vil ikke blot det socialistiske proletariat, men også bøndernes demokratiske masser uundgåeligt frembringe flere og flere stålsatte krigere, færre og færre der er i sand til at falde for vor historiske synd, tolstojanismen!

1908

L. N. Tolstoj

Lev Tolstoj er død. Hans verdensbetydning som kunstner og hans verdensberømmelse som tænker og forkynder genspejler begge, hver på sin vis, den russiske revolutions verdensbetydning.

L. N. Tolstoj trådte frem som stor kunstner allerede under livegenskabet. I en række geniale værker, som han frembragte i løbet af sin mere end halvtredsårige litterære virksomhed, skildrede han overvejende det gamle førrevolutionære Rusland, som selv efter 1861 halvvejs blev stående ved livegenskabet, det landlige Rusland, godsejerens og bondens Rusland. Ved at

skildre denne periode i Ruslands historie blev L. Tolstoj i stand til i sine arbejder at rejse så mange store spørgsmål og i stand til at hæve sig til en sådan kunstnerisk kraft, at hans værker kom til at indtage en af de fremmeste pladser i verdenslitteraturen. I et land, som var undertrykt af reaktionære gods-ejere, blev en epoke, hvor revolution forberedtes, et skridt fremad i hele menneskeheden kunstneriske udvikling, takket være Tolstojs geniale belysning af den.

Kunstneren Tolstoj er kendt af en forsvindende minoritet selv i Rusland. For virkeligt at gøre hans store værker til *alles* ejendom kræves en kamp, og det er en kamp mod en samfundsstruktur, som har dømt millioner og snese af millioner til uvidenhed, uoplysthed, tungt slid og elendighed; der kræves en socialistisk omvæltning.

Men Tolstoj frembragte ikke blot kunstværker, som altid vil blive værdsat og læst af masserne, når de har skabt sig menneskelige livsbetingelser, når de har kastet godsejernes og kapitalisternes åg af sig; han var i stand til med bemærkelsesværdig styrke at gengive stemningen i de brede masser, som blev undertrykt af det eksisterende system, skildre deres situation, udtrykke deres spontane protest- og oprørsfølelse. Som hovedsageligt knyttet til perioden 1861-1904 fremstillede han i sine værker - både som kunstner og som tænkner og forkynder - konkret og frapperende plastisk de historisk specifikke træk ved hele den første russiske revolution, dens styrke og dens svaghed.

Et af de væsentlige særkender ved vor revolution består i, at det var *bøndernes* borgerlige revolution i en fase, hvor kapitalismen var meget højt udviklet verden over, og hvor den i Rusland var relativt højt udviklet. Det var en borgerlig revolution, thi dens umiddelbare opgave var at omstyrte zarautokratiet, zarmonarkiet, og at ødelægge godsejernes jordbesiddelse, men ikke at omstyrte bourgeoisiets herredømme. I særdeleshed var det bønderne, som ikke erkendte denne sidste opgave, ikke erkendte dens forskellighed fra de mere nære og umiddelbare kampopgaver. Og det var bøndernes borgerlige revolution, thi de objektive omstændigheder rejste i første række spørgsmålet om ændring af bøndernes grundlæggende livsbetingelser, om nedbrydningen af den gamle middelalderlige jordbesiddelse, om at »rydde grunden« for kapitalismen; de objektive omstændigheder kaldte bondemasserne frem på den mere eller mindre selvstændige historiske handlings arena.

I Tolstojs værker udtryktes både styrken og svagheden, både magten og begrænsningen i netop bondemassernes bevægelse. Hans brændende, lidenskabelige, tit skånselsløst skarpe protest mod regeringen og politistatskirken gengiver stemningen blandt de primitive bondedemokrater, hos hvem århundreders livegenskab, bureaukratisk vilkårlighed og udplyndring, kirkens hykleri, bedrag og svindel havde sammensparet bjerge af vrede og had. Hans resolute afvisning af den private jordejendom gengiver bondemassens psykologi i det historiske øjeblik, hvor den gamle middelalderlige jordbesiddelse - både godserne og de statslige »jordlodder« - endegyldigt var blevet en utålelig hindring for landets videre udvikling, og hvor den gamle jordbesiddelse med uundgåelighed blev udsat for den voldsomste og mest skånselsløse øde-

læggelse. Hans vedholdende demaskering af kapitalismen, fyldt af de dybeste følelser og den mest brændende vrede, gengiver hele forfærdelsen hos den patriarkalske bonde, som en ny, usynlig, uforståelig fjende var begyndt at rykke frem imod, en fjende, som kom et eller andet sted fra byen eller et eller andet sted fra udlandet, som ødelagde alle »grundpillerne« i den landlige leve-måde, som medførte uset destruktions, armod, sultedød, forvildelse, prostitution, syfilis - alle »den oprindelige akkumulations« elendigheder, hundrede gange forværret ved overførslen af hr. Kupons⁸ mest moderne udplyndrings-metoder til russisk jord.

Men den brændende protestant, den lidenskabelige afslører, den store kritiker fremviste samtidig i sine værker en mangel på forståelse af krisens årsager og midlerne til at overvinde den krise, som rykkede frem mod Rusland, en mangel, som kun var karakteristisk for den patriarkalske, naive bonde, men ikke for den europæisk dannede forfatter. Kampen mod den feudale politistat, mod monarkiet, forvandlede hos ham til en fornægtelse af politik, førte til læren om »ikke-modstand mod det onde« og til den fuldstændige fjernhed fra massernes revolutionære kamp 1905-07. Kampen mod statskirken forenedes med forkyndelsen af en ny, rensset religion, d.v.s. en ny, rensset, fortyndet gift for de undertrykte masser. Fornægtelsen af den private jordejendom førte ikke til, at hele kampen blev koncentreret om den virkelige fjende - godsejernes jordbesiddelse og deres politiske magtapparat, d.v.s. monarkiet -, men til drømmeriske, uklare, kraftsløse veråb. Demaskeringen af kapitalismen og den elendighed, som den påførte masserne, forenedes med et fuldstændig apatisk forhold til den verdensomfattende befrielseskamp, som det internationale socialistiske proletariat fører.

Modsigelserne i Tolstojs synspunkter er ikke kun modsigelser i hans personlige tankegang, men en genspejling af de i allerhøjeste grad komplicerede, modsigelsesfulde vilkår, de sociale strømninger og de historiske traditioner, der bestemte den psykologi, som fandtes i det russiske samfunds forskellige klasser og forskellige sociale lag i den *efter*reformatoriske, men *før*revolutionære epoke.

Derfor er den rette vurdering af Tolstoj kun mulig ud fra den klasses synspunkt, som ved sin politiske rolle og sin kamp under den første opløsning af disse modsigelser - revolutionen - beviste sin bestemmelse til at være fører i kampen for folkets frihed og for massernes frigørelse fra udbytningen, beviste sin uselviske trofasthed over for demokratiets sag og sin evne til at kæmpe mod det borgerlige demokratis (heri indbefattet bondedemokratiets) indsnævrethed og inkonsekvens; den rette vurdering er kun mulig ud fra det social-demokratiske proletariats synsvinkel.

Se på vurderingen af Tolstoj i regeringsaviserne. De udgyder krokodilletårer, mens de forsikrer om deres respekt for »den store forfatter« og samtidig forsvarer den »hellige« synode.⁹ Men de hellige fædre havde netop leveret en fantastisk gemen modbydelighed ved at sende præster til den døende for at føre folket bag lyset og sige, at Tolstoj »angrede«. Den hellige synode havde exkommunikeret Tolstoj. Så meget desto bedre. Denne bedrift vil blive af-

regnet, når folket gør op med embedsmændene i de lange gevandter, gendarmerne i Kristus, med de dystre inkvisitorer, som støttede jødeprogromerne og de ærkereaktionære zaristiske banders øvrige bedrifter.

Se på de liberale avisers vurdering af Tolstoj. De slap fra det ved hjælp af de tomme, officielt liberale, gammelkendte professorale fraser om »den civiliserede menneskeheds stemme«, om »verdens enstemmige reaktion«, om »idéerne om retfærdighed, det gode« o.s.v., som Tolstoj - med rette - hudflettede den borgerlige videnskab for. De *kan ikke* direkte og klart udsige deres vurdering af Tolstojs synspunkter på staten, på kirken, på den private ejendomsret, på kapitalismen - ikke fordi censuren forhindrer dem; tværtimod, censuren hjælper dem ud af forlegenheden! - men fordi hvert punkt i Tolstojs kritik er en ørefigen til den borgerlige liberalisme; - fordi alene det, at Tolstoj frygtløst, åbent, skånselsløst skarpt *stiller* vor tids mest brændende og forhadte spørgsmål, er *et slag i ansigtet* på de skabelonagtige fraser, de udpinte besynderligheder, den fejge, »civiliserede« løgnagtighed i vor liberale (og liberale narodnik-) publicistik. De liberale går af alle kræfter ind for Tolstoj, går af alle kræfter mod synoden, - og samtidig går de ind for... vechisterne,¹⁰ som »man kan være uenige med«, men som man er »nødt« til at leve sammen med i ét parti, »nødt« til at arbejde sammen med i litteratur og politik. Og vechisterne bliver kysset af bisp Antonij.

De liberale fremhæver stærkt, at Tolstoj er »den store samvittighed«. Er det da ikke en tom frase, som avisen *Ny Tid*¹¹ og alle af samme slags gentager på tusinde måder? Er det da ikke at gå uden om de *konkrete* spørgsmål om demokrati og socialisme, som Tolstoj har *rejst*? Fremhæver de ikke netop det, som er udtryk for Tolstojs fordom, og ikke hans fornuft, det hos ham, som tilhører fortiden og ikke fremtiden, hans fornægtelse af politikken og hans prædikener om moralsk selvforbedring og ikke hans lidenskabelige protest mod ethvert klasseherredømme?

Tolstoj er død, og til fortiden hører det førrevolutionære Rusland, hvis slaphed og afmagt kom til udtryk i filosofien og blev skildret i den geniale kunstners værker. Men i arven efter ham findes det, som ikke tilhører fortiden, det, som tilhører fremtiden. Denne arv tager det russiske proletariat imod, og på denne arv arbejder det. Det vil for de arbejdende og udbyttede masser forklare betydningen af Tolstojs kritik af staten, kirken, den private ejendomsret, ikke for at masserne skal slå sig til tåls med selvforbedring og anråbelse om et gudeligt liv, men for at de skal rejse sig til et nyt slag mod zarmonarkiet og godsejernes jordbesiddelse, som kun blev let rystet i 1905 og som det er nødvendigt at tilintetgøre. Det vil forklare Tolstojs kritik af kapitalismen for masserne, ikke for at masserne skal slå sig til tåls med forbandelser mod kapitalen og pengenes magt, men for at de skal lære i hvert skridt i deres liv og deres kamp at bygge på kapitalismens tekniske og sociale landvindinger; lære at forene sig ubrydeligt til én hær af socialistiske kæmpende, som vil omstyrte kapitalismen og skabe et nyt samfund uden folkets elendighed, uden menneskets udbytning af mennesket.

1910

L.N. Tolstoj og den moderne arbejderbevægelse

I næsten alle Ruslands store byer har de russiske arbejdere allerede reageret på L.N. Tolstojis død og har på den ene eller den anden måde givet udtryk for deres forhold til den forfatter, der frembragte en række af de mest fremragende kunstværker, som placerede ham blandt de store forfattere i hele verden, - til den forfatter, der med jættestyrke, overbevisning og oprigtighed *stillede* en hel række spørgsmål, som rører ved de grundlæggende træk i vor tids politiske og samfundsmæssige struktur. I det store og hele blev dette forhold udtrykt i det i aviserne trykte telegram, som blev sendt af de arbejderdeputerede i den 3. Duma.¹²

L. Tolstoj begyndte sin litterære virksomhed under livegenskabet, men på et tidspunkt, hvor det allerede var åbenlyst, at det gennemlevede sine sidste dage. Hovedvægten i Tolstojis virksomhed falder i den periode af den russiske historie, som ligger mellem to af dens vendepunkter, mellem 1861 og 1905. I løbet af denne periode trængte sporene efter livegenskabet, dets direkte overleveringer, ind i landets hele økonomiske (især landbrugsøkonomiske) og hele politiske liv. Og samtidig var det netop den periode, hvor kapitalismen voksede stærkt frem nedefra og blev udbredt oppefra.

Hvordan kom livegenskabets overleveringer til udtryk? Frem for alt og tydeligst i det forhold, at det i Rusland dominerende landbrug lå i hænderne på forarmede og ruinerede bønder, som praktiserede en forældet og primitiv drift på de gamle, feudale jordlodder, som i 1861 var blevet beskåret til gods-ejernes fordel. Men set fra en anden side lå landbruget i hænderne på godsejerne, som i det centrale Rusland dyrkede jorderne ved hjælp af bøndernes arbejde, bøndernes plov og bøndernes hest, som skulle leveres til gengæld for »afskårne jorder«, til gengæld for enge, til gengæld for vanding o.s.v. I sit væsen er dette det gamle feudale økonomiske system. Ruslands politiske struktur var på det tidspunkt ligeledes fuldstændig gennemtrængt af livegenskabet. Dette sås både i statens opbygning, indtil de første skridt til en ændring af den blev taget i 1905, det sås i de adelige godsejeres dominerende indflydelse på statens anliggender, og det sås i de almægtige embedsmænd, som ligeledes hovedsageligt - især de højerestående - kom fra de adelige godsejere.

Dette gamle patriarkalske Rusland begyndte hurtigt efter 1861 at gå i opløsning under indflydelse fra den internationale kapitalisme. Bønderne sultede, gik til grunde og forarmedes som aldrig før, flygtede til byerne og forlod jorden. Jernbaner og fabrikker blev bygget på fuld kraft takket være de forarmede bønders »billige arbejde«. Der udviklede sig i Rusland en stor finanskapital, en stor handel og industri.

Det var denne hurtige, hårde og voldsomme omstyrtelse af alle det gamle Ruslands gamle »grundpiller«, som kom til udtryk i kunstneren Tolstojis værker og i tænkeren Tolstojis anskuelse.

Tolstoj var en fremragende kender af det landlige Rusland, af godsejers og bondens levevis. Af denne levevis gav han i sine kunstneriske værker skil-

dringer, som hører til verdenslitteraturens største frembringelser. Den voldsomme omstyrtelse af alle »gamle grundpiller« i det landlige Rusland skærpede hans opmærksomhed, uddybede hans interesse for det, der foregik omkring ham, og førte til et brud i hele hans verdensanskuelse. Af fødsel og opdragelse tilhørte Tolstoj Ruslands øverste godsejeraristokrati, - han brød med alle de sædvanlige synspunkter i dette miljø, og i sine værker angreb han med lidenskabelig kritik alle de samtidige statslige, kirkelige, sociale og økonomiske institutioner, der byggede på undertrykkelsen af masserne, deres elendighed, på forarmelsen af bønderne og de småbesiddende i det hele taget, på den vold og det hykleri, som gennemtrængte hele samtidens liv fra øverst til nederst.

Tolstojs kritik var ikke ny. Han sagde ikke noget, som ikke længe før ham var blevet sagt både i den europæiske og i den russiske litteratur af dem, som stod på arbejderens side. Men det særegne ved Tolstojs kritik og dens historiske betydning består i, at den med en styrke, som kun kendetegner geniale kunstnere, udtrykker bruddet i de brede folkemassers synspunkter i den pågældende periodes Rusland, især det landlige bonderusland. Thi Tolstojs kritik af de samtidige institutioner adskiller sig fra kritikken af de samme institutioner hos repræsentanterne for den samtidige arbejderbevægelse, især ved at Tolstoj står på den patriarkalske, naive bondes synspunkt, Tolstoj lægger hans psykologi ind i sin kritik og i sin lære. Tolstojs kritik er derfor kendetegnet af en følelsesstyrke, en lidenskabelighed, overbevisning, autenticitet, oprigtighed og frygtløshed i bestræbelsen på at »gå til roden«, at finde den virkelige årsag til massernes elendighed, i en sådan grad, at denne kritik virkelig udtrykker den omvæltning i millioner af bønders synspunkter, som netop var kommet ud i friheden fra livegenskabet og nu så, at denne frihed betød nye rædsler af forarmelse, sultedød, hjemløshed i byernes slum o.s.v. Tolstoj genspejler deres sindstilstand så sandfærdigt, at han lagde deres naivitet ind i sin lære, deres fremmedgørelse over for politikken, deres mysticisme, ønsket om at trække sig tilbage fra verden, deres »ikke-modstand mod det onde«, deres afmægtige forbandelser mod kapitalismen og »pengenes magt«. Det var bondemillionernes protest og fortvivlelse, der forenedes i Tolstojs lære.

Repræsentanterne for den moderne arbejderbevægelse finder, at der for dem er noget at protestere imod, men ikke noget at fortvivle over. Fortvivlelsen kendetegner de klasser, som er ved at gå til grunde, men lønarbejderklassen vokser uundgåeligt, udvikler sig og styrkes i ethvert kapitalistisk samfund, også i Rusland. Fortvivlelsen kendetegner dem, som ikke forstår ondets årsag, som ikke ser en udvej, og som ikke er i stand til at kæmpe. Det moderne industriproletariat tilhører ikke disse klasser.

Tolstoj og den proletariske kamp

Tolstoj hudflettede med enorm kraft og oprigtighed de herskende klasser og afklædte med en storartet anskuelighed den indre løgn i alle de institutioner, som det moderne samfund bliver opretholdt ved hjælp af: kirken, retsvæsenet, militarismen, det »retsgyldige« ægteskab, den borgerlige videnskab. Men hans lære viste sig at være i fuldstændig uoverensstemmelse med proletariats liv, arbejde og kamp - proletariatet, som graver det nuværende samfundssystems grav. Hvilket synspunkt genspejledes i Lev Tolstojs forkyndelse? Med hans mund talte den mange millioner store masse i det russiske folk, som *allerede* hader det moderne livs herrer, men *endnu* ikke er nået frem til den bevidste, konsekvente, totale og uforsonlige kamp med dem.

Historien og udgangen på den store russiske revolution viste, at netop sådan var den masse, som kom til syne *mellem* det bevidste, socialistiske proletariat og det gamle regimes beslutsomme forsvarere. Denne masse - hovedsageligt bønderne - viste i revolutionen, hvor stort dens had er til det gamle, hvor stærkt den føler det nuværende systems byrder, og i hvor høj grad den spontant stræber efter frigørelse og et bedre liv.

Og samtidig viste denne masse i revolutionen, at den i sit had er utilstrækkelig bevidst, inkonsekvent i sin kamp og i sin stræben efter et bedre liv holder sig inden for snævre grænser.

Det store folkehav, der var oprørt helt ned i dets dybder, genspejledes i Tolstojs lære med alle dets svagheder og alle dets stærke sider.

Ved at studere Lev Tolstojs kunstværker vil den russiske arbejderklasse lære sine fjender bedre at kende, men ved at sætte sig ind i Tolstojs *lære* vil hele det russiske folk blive nødt til at forstå, hvori dets egen svaghed bestod, den svaghed, som ikke tillod det at føre sin befrielseskamp til ende. Dette må man forstå for at komme fremad.

Denne bevægelse fremad bliver forhindret af dem, som udnævner Tolstoj til »almen samvittighed« og »livets læremester«. Det er en løgn, som bevidst bliver udspremt af de liberale, som ønsker at udnytte den kontrarevolutionære side af Tolstojs lære. Denne løgn om Tolstoj som »livets læremester« bliver efter de liberale gentaget også af nogle tidligere social-demokrater.

Det russiske folk vil først tilkæmpe sig sin frihed, når det forstår, at det ikke skal lære at kæmpe for et bedre liv af Tolstoj, men af den klasse, hvis betydning Tolstoj ikke forstod, og som alene er i stand til at ødelægge den af Tolstoj forhadte gamle verden, det skal lære af proletariatet.

L.N. Tolstoj og hans epoke

Den epoke, som L. Tolstoj tilhører, og som usædvanlig plastisk blev genspejlet såvel i hans geniale kunstneriske værker som i hans lære, er epoken efter 1861 og før 1905. Det er sandt, at Tolstojs litterære virksomhed begyndte tidligere og sluttede senere end denne periode begyndte og sluttede, men L. Tolstoj modnedes helt som kunstner og som tænker netop i denne periode, hvis overgangskarakter frembragte *alle* de distinktive træk både ved Tolstojs værker og ved »tolstojanismen«.

Med K. Levins ord i »Anna Karenina« udtrykte L. Tolstoj usædvanlig præcist, hvori den omvæltning bestod, som fandt sted i løbet af dette halve århundredes russiske historie.

»Samtalerne om høsten, om hyring af arbejdere o. lign., som Levin vidste, det var vedtaget at vurdere som noget meget lavt... forekom nu Levin at være vigtige ting. »Dette var måske ikke vigtigt under livegenskabet eller i England. I begge tilfælde ligger selve betingelserne fast; men hos os nu, hvor alt dette er blevet vendt op og ned og først er ved at finde sin plads, er spørgsmålet om, på hvilken måde disse betingelser får indpas, det eneste vigtige spørgsmål i Rusland«, tænkte Levin«.

»Hos os er alt dette nu blevet vendt op og ned og er først ved at finde sin plads« - det er vanskeligt at forestille sig en mere præcis karakteristik af perioden 1861-1905. Det, som »er blevet vendt op og ned« er velbekendt, eller i hvert fald for enhver russer fuldstændig kendt. Det er ligegenskabet og hele »den gamle orden«, som svarede dertil. Det, som »først er ved at finde sin plads«, er fuldstændig ukendt, fremmed, uforståeligt for befolkningens brede masse. For Tolstoj træder denne borgerlige struktur, som »først er ved at finde sin plads«, uklart frem i skikkelse af et skræmmebillede - England. Netop: et skræmmebillede, thi ethvert forsøg på at klarlægge de grundlæggende træk i dette »Englands« samfundsstruktur, denne strukturs forbindelse med kapitalens herredømme, med pengenes rolle, med opkomsten og udviklingen af byttehandelen forkaster Tolstoj så at sige principielt. Ligesom narodnikkerne¹³ vil han ikke se, han lukker øjnene, vender sig fra tanken om, at det, der ved at »finde sin plads« i Rusland, ikke er andet end det borgerlige system.

Det er rigtigt, at om ikke »det eneste vigtige« så var spørgsmålet om, »på hvilken måde« dette system »ville få indpas« - det borgerlige system, som antog helt forskellige former i »England«, Tyskland, Amerika, Frankrig o.s.v. - det vigtigste spørgsmål i relation til de nærmeste samfundsmæssige og politiske opgaver i Rusland i perioden 1861-1905 (ja også i vor tid). Men for Tolstoj er en sådan afgrænset, konkret historisk problemstilling noget fuldstændig fremmed. Han tænker abstrakt, tillader kun de »evige« moralprincipper og de evige religiøse sandheders synspunkt uden at erkende, at dette synspunkt blot er et ideologisk udtryk for det gamle (»op og ned vendte«) system, livegenskabets system, de orientalske folks levevis.

I »Lucern« (skrevet 1857) erklærer L. Tolstoj, at betragtningen af »civilisationen« som et gode er en »indbildt viden«, som »ødelægger de instinktive, lykkeligste urbehov for det gode i den menneskelige natur«. »Vi har én, kun én ufejlbarlig fører«, udbryder Tolstoj, »den Verdensånd, som gennemtrænger os«.

I »Vor tids slaveri« (skrevet 1900) erklærer Tolstoj, under endnu ivrigere gentagelse af disse appeller til Verdensånden den politiske økonomi for at være en »pseudovidenskab«, fordi den som »mønster« tager »det lille England, der befinder sig i en meget speciel situation« - i stedet for som mønster at tage »den situation, som folk i hele verden har befundet sig i i hele den historiske tid«. Hvad han forstår ved »hele verden« afslører artiklen »Fremskridt og definition af dannelse« (1862). »Historikernes« synspunkt om, at fremskridtet er »en almen lov for menneskeheden«, tilintetgør Tolstoj med en henvisning til »hele den såkaldte Orient«. »Den almene lov om menneskehedens bevægelse fremad eksisterer ikke«, erklærer Tolstoj, »hvilket de statiske orientfolk beviser«.

Det er netop det orientalske systems, det asiatiske systems ideologi, tolstojanismen viser sig at være i sit reale historiske indhold. Herfra stammer både asketismen, ikke-modstanden mod vold, de dybe undertoner af pessimisme, overbevisningen om, at »alt er intet, alt er materialt intet« (»Om livets mening«) og troen på »Ånden«, »altings begyndelse«, i forhold til hvilken begyndelse mennesket kun er en »arbejder«, »ansat til den opgave at redde sin sjæl« o.s.v. Tolstoj er trofast over for denne ideologi også i »Kreutzersonaten«, når han siger: »kvindens frigørelse ligger ikke på universitetet eller i parlamentet, men i soveværelset«, og når han i artiklen fra 1862 erklærer, at universiteterne kun uddanner »neurotiske og sygelige liberale«, som slet ikke er nødvendige for folket«, som »formålsløst revet ud af deres tidligere miljø« »ikke finder sig noget sted i livet« o.s.v.

Pessimisme, ikke-modstand, appeller til »Ånden«, er en ideologi, som uundgåeligt dukker op i en epoke, hvor hele den gamle orden »er blevet vendt op og ned«, og hvor den masse, som er opfostret i den gamle orden, som med modernismen har indsuget denne ordens principper, vaner, traditioner og religioner, ikke ser og ikke kan se, *hvilken* ny orden, »der er ved at finde sin plads«, *hvilke* samfundsmæssige kræfter, der »giver den dens plads«, og hvordan det sker, samt hvilke samfundsmæssige kræfter der *er i stand til* at bringe udfrielse fra de uberegnelige og usædvanlig hårde katastrofer, som kendetegner »brydningsepoker«.

Perioden 1862-1904 var netop en sådan brydningsepoke i Rusland, hvor det gamle endegyldigt og for alles øjne styrtede sammen, hvor det ny kun var ved at få indpas; de samfundsmæssige kræfter, som skabte dette sammenbrud, manifesterede sig herved først i 1905 i bred national målestok, i åben masseaktion på de mest forskellige gebeter. Men på 1905-begivenhederne i Rusland fulgte tilsvarende begivenheder i en hel række stater i den »orient«, hvis »statik« Tolstoj henviste til i 1862. 1905 var begyndelsen til enden for den »orientalske« statik. Netop derfor førte dette år tolstojanismens historiske

endeligt med sig, et endeligt for hele den epoke, som kunne og måtte frembringe Tolstojs lære, ikke som noget individuelt, ikke som et lune og ikke som »originalisme«, men som en ideologi knyttet til de livsbetingelser, som millioner og atter millioner har befundet sig under i en bestemt periode.

Tolstojs lære er ubetinget utopisk og i sit indhold reaktionær i dette ords præciseste og dybeste betydning. Men deraf følger på ingen måde hverken, at hans lære ikke var socialistisk, eller at den ikke indeholdt kritiske elementer, som er i stand til at give et værdifuldt materiale til oplysning for de progressive klasser.

Socialisme og socialismisme er to ting. I alle lande med kapitalistisk produktionsmåde er der en socialismisme, der udtrykker den klasses ideologi, som er ved at afløse bourgeoisiet, og der er en socialismisme, der svarer til de klasses ideologi, som bourgeoisiet er ved at afløse. Den feudale socialismisme er eksempelvis en socialismisme af den sidstnævnte type, og karakteren af en sådan socialismisme er forlængst - for mere end 60 år siden - blevet vurderet af Marx, samtidig med at han foretog en vurdering af andre former for socialismisme.¹⁴

Endvidere. Kritiske elementer kendetegner Tolstojs utopiske lære, nøjagtig ligesom de kendetegner mange andre utopiske systemer. Men man skal ikke glemme Marx' dybsindige bemærkning om, at de kritiske elementers betydning i den utopiske socialismisme »står i omvendt forhold til den historiske udvikling«. De samfundsmæssige kræfter, som »bringer« det ny Rusland »på plads«, og som medfører ophævelsen af de moderne sociale elendigheder, jo mere deres aktivitet udvikler sig, og jo fastere karakter den antager, desto hurtigere »mister« den kritisk-utopiske socialismisme »enhver praktisk værdi og enhver teoretisk retfærdiggørelse«.¹⁵

For et kvart århundrede siden kunne de kritiske elementer i Tolstojs lære i praksis undertiden være til nytte for nogle lag i befolkningen, *til trods for* dens reaktionære og utopiske træk. I løbet af de sidste, skal vi sige, 10 år har det ikke været sådan, fordi den historiske udvikling skred ikke så lidt fremad fra 80'erne til slutningen af århundredet. Men i vore dage, *efter* at en række af de tidligere nævnte begivenheder har gjort ende på den »orientalske« statik, i vore dage, hvor vechisternes bevidst reaktionære, i snævert klassemæssig og klasseegoistisk betydning reaktionære idéer har fået en så enorm udbredelse i det liberale bourgeois, hvor disse idéer har smittet endog en del næsten-marxister og har skabt en »likvidatorisk«¹⁶ stemning, - i vore dage forvolder det en helt umiddelbar og meget alvorlig skade på nogen måde at forsøge at idealisere Tolstojs lære, retfærdiggøre eller mildne hans »ikke-modstand«, hans appeller til »Ånden«, hans opfordringer til »moralisk selvfuldkommen-gørelse«, hans doktriner om »samvittighed« og universel »kærlighed«, hans prædikener om asketisme og kvietisme o. lign.

1911

Oversat fra russisk, den første artikel af Gunhild Agger, de øvrige af Jørgen Holmgaard.

NOTER

1. Denne og de følgende artikler er oversat efter *V. I. Lenin o literature i iskusstve*, Moskva 1967.
2. Person fra M.J. Saltykov-Ščedrin: *Sovremennaja idillija (En moderne idyl, 1877-83)*.
3. Kadet: forkortelse for konstitutionelt-demokratisk. Kadetpartiet blev dannet i oktober 1905 som det liberalt-monarkistiske bourgeois forende parti.
4. *Reč (Tale)*: det centrale organ for Kadet-partiet 1906-17.
5. Citat fra N. A. Nekrasov: *Komu na Rusi zit chorošo (Hvem der har det godt i Rusland, 1870-75)*.
6. *Trudoviki* (afledt af trud=arbejde): gruppering dannet i april 1906, bestående af bøndernes delegerede til den første Duma.
7. *Narodjana volja (Folkets vilje)*: revolutionært, illegalt forbund, dannet 1879. Organisationen planlagde og udførte -efter flere forgæves forsøg - mordet på Aleksander II i 1881 og blev herefter optrevet.
8. Hr. Kupon: en metafor for kapitalen eller kapitalisterne anvendt i 1880'ernes og 1890'ernes litteratur.
9. Synoden: den russiske ortodokse kirkes øverste administrative organ.
10. *Vechi (Milepæle)* var titlen på en antologi af artikler af kadetobservans (se note 3), der udkom 1909. Bidragerne søgte bl.a. at miskreditere den russiske revolutionære tradition, indbefattet Belinskij og Černyševskij, og at bagvaske den revolutionære bevægelse i 1905. De takkede zarregeringen for »med sine bajonetter og fængsler« at have reddet bourgeoisiet »fra folkets raseri«. De opfordrede intelligentsiaen til at fremme autokratiets interesser.
11. Udkom i Skt. Petersborg fra 1868 til 1917. Var indledningsvis moderat liberal, men blev fra 1876 organ for reaktionære kredse inden for aristokratiet og bureaukratiet.
12. Der refereres her til et telegram sendt til Tolstojs ven og discipel V. G. Certkov: »Idet vi giver udtryk for det russiske og hele det internationale proletariats følelser, sørger den socialdemokratiske gruppe i Dumaen dybt over tabet af den fremragende kunstner, den uforsonlige og uovervundne modstander af det officielle præstevælde, tyranniets og slave-riets fjende, som med styrke løftede sin stemme mod dødsstraffen, de forfulgte ven«.
13. Narodismen (afledt af narod=folket) var en politisk strømning, der opstod i Rusland i 1870'erne. Dens hovedsynspunkter var en fornægtelse af arbejderklassens ledende rolle i den revolutionære bevægelse og en formening om, at en socialistisk revolution kunne gennemføres af småbesiddende, bønder. Narodnikkerne betragtede landsbyfællesskabet som en kerne i det fremtidige socialistiske samfund, skønt det var og kun kunne blive en overlevering fra feudalismen. Denne socialisme var utopisk, idet den ikke byggede på samfundets aktuelle udviklingstendenser, men blot bestod af fine talemåder, drømme og ædle intentioner. I 1880'erne og 1890'erne søgte narodnikkerne at gå på kompromis med zar-dømmet og begyndte at tale kulakkernes interesser, samtidig med at de indædt bekæmpede marxismen.
14. Der referes til *Det kommunistiske Manifest*, kapitel III.
15. Der citeres fra *Det kommunistiske Manifest*, kapitel III, 3. afsnit.
16. Der sigtes til *likvidationismen*, en opportunistisk strømning, som voksede frem blandt men-sjevikkerne efter 1905-07-revolutionens nederlag. Tilhængerne krævede, at proletariatets illegale revolutionære parti opløstes, likviderede sig, og at det erstattedes af et opportunistisk parti, der virkede legalt under zarregimet. Lenin og andre bolsjevikker var utrættelige i at afsløre »likvidatorerne« som forrædere mod den revolutionære sag. Disse vandt heller ikke støtte blandt arbejderne og blev ekskluderet af partiet på partikonferencen i Prag i 1912.